

Kansalaisten jäsenyyksiä köyhyydestä

Merja Kallio

Tässä artikkelissa köyhyyttä tarkastellaan kansalaisten köyhyyden puheena. Miten kansalaiset köyhyyttä jäsentävät, ja millaisia merkityksiä erilaisille köyhyyden kokemuksille annetaan? Kansalaisten määritelmät osoittautuvat erilaisiksi kuin tilastojen määritelmät.

TILASTOKESKUKSEN Survey-Laboratoriossa toteutettiin keuhalla 2002 Euroopan tulonjako- ja elinolotutkimuksen (nykyinen Tulo- ja elinolotutkimus) subjektiivisten köyhyyden kysymysten esitestaus. Testauksen tarkoituksena oli kognitiivisiin haastatteluihin selvittää, miten vastaajat ymmärtävät minimitulokysymyksen ja rahojen riittävyyttä koskevan kysymyksen ja mitä vastaajat ajattelevat kysymyksiin vastatessaan (ks. Kallio 2002). Laajensin testausta myös teemahaastatteluksi, jossa haastateltavien annettiin vapaasti puhua köyhyydestä ja rikkaudesta. SurveyLaboratorion tehtäviin kuuluu myös käsitteiden tutkiminen. Näin voidaan osoittaa tilastotiedon tulkintarajoja. Tutkimuskysymyksiksi muotoutuivat: mitä köyhyys on, millaisena ihmiset sen jäsentävät, millaisia ovat köyhät ja miten kansalaiset asettavat itsensä suhteessa köyhyyteen ja rikkauteen?

Tutkimukseni, "Mitä köyhyys on? Köyhyyden kulttuurisista jäsenyyksistä subjektiivisiin merkityksiin" on julkaistu Tilastokes-

kuksen Katsauksia-sarjassa 2/2004.

Työssäni vertailin tilastoissa käytettyjä määritelmiä kansalaisten käsityksiin köyhyydestä. Köyhyyttä voidaan määritellä ja mitata useilla eri tavoilla. Esimerkiksi Eurooppalaisessa elinolotutkimuksessa (ECHP) on käytetty suhteellista tulomittaria, subjektiivista mittaria ja toimeentulokiasiakkuutta (Lindqvist 2003). Köyhyys ymmärretään useimmi-

ten resurssien puutteeksi. Eri mitaamistavat sisältävät hieman erilaisia määritelmiä köyhyydestä. Tilastotutkimuksessa köyhäksi luokituvat usein ne, jotka jäävät alle tietyn tulotason. Köyhäksi tilastoissa luokiteltu vastaaja ei kuitenkaan välttämättä luokittele itseään köyhäksi. Vastaajat eivät arvioi itseään pelkästään tulojen perusteella, vaan myös muiden tekijöiden avulla. Tutkimukseni kartoittikin näitä muita tekijöitä ja

TESTATUT KYSYMYKSET (EU-SILC)

S44 Kotitalouden tulot voidaan ansaita tai saada monenlaisista tulolähteistä. Lisäksi niitä (tuloja) voi olla yhdellä tai useammalla kotitalouteen kuuluvalla henkilöllä. Kun ajattelette näitä kaikkia kotitalouteenne kuukauden (tai viikon) aikana kertyviä tuloja, saatteko mielestänne rahat riittämään:

1. Suurin vaikeuksin
2. Vaikeuksin
3. Pienin vaikeuksin
4. Melko helposti
5. Helposti
6. Hyvin helposti?

S45 Ajatelkaa nyt sitä, paljonko rahaa tarvitaan kuukaudessa koko kotitalouteenne tämänhetkisten tarpeiden tyydyttämiseen. Mikä on mielestänne pienin nettotulo kuukaudessa, jonka taloutenne tarvitsee saadakseen rahat riittämään?

osoitti, että köyhäksi ei haluta samastua ja köyhyys on "toisten" ongelma.

Aineisto koostuu 15 helsinkiläisen yksilöhaastattelusta, joissa kognitiivisen haastattelun lisäksi keskusteltiin vapaamuotoisesti köyhyydestä ja rikkaudesta sekä siitä, mitä köyhyys haastateltavien mielestä on. Rikkaus on aina olemassa köyhyyden vastaparina, joten keskustelua siitä ei juurikaan voi välttää köyhyyskeskustelun yhteydessä. (Ks. Dean ym. 1999) Haastateltavissa oli seitsemän perheellistä, kahdeksan yksinasuvaa ja kolme lapsiperhettä. Oheisessa taulukossa on esitetty haastateltavien taustatietoja.

Lähtökohtana sosiaalinen konstruktionismi

Lähestyin aineistoani sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Konstruktionismi suhtautuu kriittisesti itsestäänselvyksinä pidettyihin asioihin ja tapoihin ymmärtää maailmaa. Asiat eivät välttämättä olekaan niin, miten me ne havaitsemme. (Burr 1995) Konstruktionismiin kuuluu myös ymmärtämistapojen, käsitteiden ja kategorioiden kulttuurisuuden, suhteellisuuden ja historiallisuuden korostaminen (mts.). Tilastotkin ovat sosiaalisia konstruktioita, sillä ne ovat kunkin yhteiskunnan historiallisia yrityksiä tulkita, kuvata ja analysoida tietoja sosiaalisista ja muista oloista.

Tiukan konstruktionismin mukaan tutkimus palautuu aina kieleen, mutta kontekstuaalinen konstruktionismi myöntää, että

Taulukko 1
Tutkimushenkilöt

Sukupuoli	Ikä	Ammatti
1 mies	52	opistoupseeri
2 mies	39	opiskelija
3 nainen	53	sihteeri
4 nainen	30	taidealalla
5 nainen	75	lastentarhanopettaja/eläkeläinen
6 nainen	43	lastentarhanopettaja
7 nainen	67	eläkeläinen
8 mies	69	eläkeläinen
9 mies	27	opiskelija
10 mies	49	muusikko
11 mies	38	ohjaaja
12 mies	47	ei ilmoittanut ammattiaan
13 nainen	37	kustannustoimittaja
14 nainen	35	sairaanhoitaja
15 nainen	48	perushoitaja

on olemassa myös kielen ulkopuolella olevia maailmoja (esim. mieli tai instituutiot) (Juhila 1999). Koska köyhyys, joka on paikannettavissa myös reaalisiksi kielen käytön ulkopuolella olevaksi ilmiöksi, on myös kielenkäytössä ja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa muuntuva ilmiö, on sitä tutkittava myös puheena. Sosiaalisen konstruktionismin mukaan ihmiset rakentavat tiedon keskinäisissä sosiaalisissa prosesseissa, jolloin kielenkäyttö on nostettava tarkastelun keskiöön. Neuvotelut ymmärrykset voivat johtaa erilaisiin konstruktioihin ja konstruktiot voivat johtaa erilaisiin sosiaalisiin toimintoihin. Tieto ja sosiaalinen toiminta kuuluvat yhteen. (Burr 1995) Puhe ymmärretään aktiiviseksi toiminnaksi, jonka avulla kansalliset pystyvät jäsentämään maailmaansa sekä suuntautumaan, suhteuttamaan ja antamaan kokemuksilleen merkityksiä.

Tutkimuskohteena oli siis aineinen köyhyyspuhe – eivät yksilöt. Aineiston keruuta ohjasi saturaatio (eli kylläntyminen). Tämä tarkoittaa, että aineistoa kerättiin siihen asti, kunnes samat puheta- vat alkoivat toistua. Köyhyyspuheet ovat yhteydessä vallitsevaan kulttuuriin ja ilmiöalueen ymmärtämiseksi niitä on tutkittava kulttuurisessa ja historiallisessa kontekstissa. Kulttuurissa voi olla useita erilaisia puhetapoja, jotka perustuvat yhteisiin merkityksiin. Yleistyksiä ei ole mahdollista tehdä suoraan aineistosta vaan siitä tehdyistä tulkinnoista. Myös vertailu muihin tutkimustuloksiin ja tulkintoihin voi olla apuna tulosten arvioinnissa. (Ks. Eskola ym. 2000)

Miten ihmiset siis puhuivat köyhyydestä?

Köyhyyden kulttuurisia jäsennyksiä

Analysoin aineistosta erilaisia puhetapoja, joita kutsun kulttuurisiksi jäsennyksiksi. Jäsentely ta-

pahtui siis aineiston ehdoilla. Kyse on helsinkiläisten puheesta, muualla Suomessa tai muualla maailmassa jäsenyydet voivat olla erilaisia. Haastateltavat kuvasivat köyhyyttä kolmella tavalla.

Eksistentiaalisessa jäsenyydessä köyhyydestä puhuttiin elämän onnellisuuden ja henkisen rikkauden kehyksessä. Köyhyys on nimenomaan henkistä köyhyyttä, eikä se siten liity rahan.

"Kaikkein ensimmäiseksi mä ajattelen tämmöstä elämän rikkautta tai köyhyyttä siis sitä kuinka paljon sisältöä elämässä. Ensimmäiseksi mun mielestä elämän rikkaus on siis tämmösiä et kokee tyytyväisyyttä omasta elämästään ja siitä mitä tekee ja sit taas köyhyydellä mä ajattelen sitä, et elämässä ei oo merkitystä tai ei tunnu olevan."

Eksistentiaalisessa jäsenyydessä köyhä voi olla taloudellisesti rikas, joka on menettänyt kosketuksen inhimillisiin arvoihin ja elämään.

"Siinä päässä missä taloudellisen hyvinvointi on mallillaan niin saattaa olla että arvomaailmat eivät ole mallillaan, jolloin sisäinen elämä on köyhää tai se on kadoksissa, ja huomio on keskittynyt tähän aineelliseen puoleen, jollon saattais olla, että edellytykset rikkaalle sisäiselle elämälle on olemassa, mutta ei huomata ottaa huomioon sitä, vaikka ois miten parhaat mahdollisuudet."

Globaalijäsenyyksessä köyhyys siirrettiin pois Suomesta ja henkilökohtaisesta kokemusmaailmasta. Puhe oli vakuuttelea siitä, että todellinen köyhyys on toisaalla ja se on kehitysmaiden tai nälkäänäkevien ongelma.

"Ensimmäisenä tulee Afrikan ihmiset mieleen. Kabulista, Afganistanista, jostakin hätäalueelta, siel on köyhiä. Sen mieltää ensimmäisenä, että se on sitä todellista köyhyyttä."

Aineellisen realismin jäsenyydessä puhe siirtyi jo hieman lähemmäksi Suomea, vaikka silti köyhyys on "toisten" ongelma. Tässä jäsenyyksessä köyhyyttä määriteltiin sosiaalitoimiston asiakkuudella tai asunnottomuudella.

"Eikös se köyhä oo just se joka ei pysty vastaamaan omasta taloudestaan ja tarteekin apua jostain sosiaalitoimistosta tai sillee."

Haastateltavat etsivät myös kausaalisia syy-seuraus-suhteita köyhyydelle ja pohtivat mistä köyhyys johtuu. Köyhyyttä selitettiin esimerkiksi persoonallisuuden ominaisuuksilla.

"Tietysti joku on ahkera ja joku on laiska ja ahkera tietysti selviytyy paremmin. Joku on säästeliäs ja saa siitä vähästäkin."

Köyhyyttä selitettiin myös lähtökohdilla (esim. koti, kasvatusta tai koulutus). Moraalinen vastuu köyhyydestä siirtyy näin enemmän pois yksilön harteilta.

"Tietysti sillä on merkityksensä, mihin syntyy ja minkälaisen kotikasvatuksen saa. Että käsketäänkö heti töihin vai painotaanko sitä, että pitäis opiskella, opiskella ja opiskella."

Persoonallisuudella selittäminen oli kuitenkin aineistossa melko vähäistä. Myöskään lähtökohdilla ei köyhyyttä selitetty niin paljoa kuin rakenteilla. Tällöin köyhyyden syyt löytyvät yhteiskunnallisista ja taloudellisista rakenteista.

"Nykymaailmassa yhteiskunnan rakenteissa on korjaamisen varaa paljo. Koska on valtavasti hyviä osaavia ihmisiä, joilla on halua, edellytyksiä tehdä hyvää työtä, mutta ei anneta mahdollisuuksia."

Onko köyhällä vapaa-aikaa?

Kuten yllä olevista jäsenyyksistä kävi ilmi, köyhyys ei ole pelkästään rahan liittyvä asia. Se liittyy osittain myös sosiaaliseen elämään, vapaa-aikaan ja harrastuksiin. Haastatteluissa sivuttiin hieman myös vapaa-aikaan liittyviä teemoja.

Kun köyhyyttä vertaa globaalijäsenyyksen mukaan kehitysmaihin, Suomen pienen rahan vapaa-ajan mahdollisuudet ovat ylellisyyttä. *"Minä käyn uimahallissa ja mä melkein joka kerta ajattelen kun mä uin siellä, että voi mitä ylellisyyttä. Jos sitä ajattelee köyhien kehitysmaiden kannalta, (...) niin sehän on tietysti ihan ylellisyyttä."*

Aineistossa köyhyys käsitettiin vapaa-aikaan nähden eri tavoin. Toisen näkökulman mukaan köyhyys on absoluuttista köyhyyttä, jolloin rahat eivät riitä välttämättömiin tarpeisiin.

"Köyhyydestä tulee mieleen, että jos rahat ei riitä ihan välttämättömään. Asumiseen ja ruokaa ja vaatteisiin ja mitä nyt siihen kuuluu niin sitten on köyhä."

Toisen näkökulman mukaan köyhyys on sitä, ettei rahaa riitä vapaa-aikaan.

"Et ei jää mitään ylellisyyteen ja hauskanpitoon eikä pysty säästämään sieltä mitään (...) vaan raha menee siihen, että saa pidet-

tyä itsensä jollain tavalla mukana kuvioidessa. (...) Pitäis aina huviinkin jäädä rahaa siitä."

Oli näkökulma kumpi tahansa näyttäisi siltä, ettei köyhällä näiden määrittelyjen mukaan ole mahdollisuutta vapaa-aikaan. Köyhyys alkaa viimeistään silloin, kun rahat vapaa-ajan mielekkäiseen viettoon loppuvat. Eri asia kuitenkin on se, miten ihmiset määrittelevät oman tilanteensa suhteessa näihin kategorioihin.

Köyhyys kansalaisten näkökulmasta

Köyhyysjäsenyydet ovat hyvin moraalisesti latautuneita. Köyhyys on kurjuutta, se on toisaalla. Köyhät ovat laiskoja, luovuttajia, sosiaalitoimiston asiakkaita, katastrofialueilla eläviä. Samoin rikkaus on moraalinen ääripää, johon ei samastuta. Henkinen köyhyys määritellään moraalisesti pahaksi, ja se liitetään enimmäkseen rikkauden yhteyteen. Myös rikkaudesta tehdään siten moraalisesti vältettävää olotilaa.

Miten "köyhät" sitten voivat määritellä kokemustaan? Aineistossani ei ollut "rutiköyhiä", mutta kuitenkin vastaajia, joiden käytettävissä olevat tulot olivat pienemmät tai yhtä suuret kuin heidän vastauksensa minimitulokysymykseen. Nämä vastaajat määrittelivät itsensä mieluummin pienituloisiksi kuin köyhiksi. Heidän merkityksenannoissaan köyhyys ei ollut heidän kokemuksiaan kuvaava sana. Tällainen pienituloisen voi määritellä itsensä esimerkiksi henkisesti rikkaaksi, aktiiviseksi toimijaksi tai yhteiskunnan epäkohtien etsijäksi. Koska köyhyysmääritte-

lyt ovat moraalisesti latautuneita, ei itsen köyhäksi määrittely ole houkuttelevaa. Kansalaiset pystyvätkin puheella vastustamaan köyhyyttä, ja määrittelemään omaa tilannettaan erilaiseksi, kuin miltä se ehkä "objektiivisesti" tilastoissa näyttää. Köyhyys näyttääkin olevan "toisten" ongelma, jolloin oma tilanne tulee määriteltyksi "normaaliksi".

Dean ja Melrose (1999) ovat tehneet 1990-luvulla Iso-Britanniassa laadullista köyhyystutkimusta, ja etsineet erilaisia kansalaisten käyttämiä köyhyysdiskursseja. Heidän aineistossaan köyhyys oli surkeutta ja aineellista puutetta sekä siihen liittyvää henkistä surkeutta, itsetunnon puutetta ja toivottomuutta. Omassa aineistossani taas köyhäkin voi olla henkisesti rikas, ja henkinen rappeutuneisuus liitetään rikkauteen. Deanin ja Melrosen aineistossa yksilön epäönistuminen nähtiin useammin köyhyyden syinä, kun omissa aineistossani tällaiset selitykset olivat vähäisempiä. Molemmissa aineistossa oli kuitenkin erotettavissa yksi yhteinen piirre: köyhäksi ei haluta samastua.

Köyhyyden mittaaminen ja ilmiöalueen kuvauskaan ei ole täysin yksinkertaista. Tällaisella tutkimuksella päästään kuitenkin kiinni ilmiöiden moniselitteisyyteen, ja kyetään hakemaan vastausta siihen, mitä oikein tutkitaan, kun tutkitaan köyhyyttä. Dean ja Melrose (1999) näkevät kansalaisuuden välineenä, jolla köyhyyttä voi vastustaa. Kun köyhyyspuhe on moraalisesti väritynyttä, eikä köyhäksi haluta samastua, voivat

kansalaisten määritelmät tilanteistaan olla erilaisia, kuin millaisena tilastot ne näyttävät. Kansalaisuus voi kuitenkin olla uhattuna esimerkiksi työttömyydestä johtuen. Köyhyys on arka aihe, ja on muistettava myös ne kokemukset, jotka aineistossani eivät näkyneet.

Tilastotyön kannalta köyhyyspuheen tutkiminen osoittaa, että survey-vastausten tulkinta ei ole itsestäänselvyys. Köyhyyttä on hyvä tutkia myös kansalaisten näkökulmasta, jotta meillä olisi tietoa ilmiöalueesta tilastotiedon rinnalla ja tulkinnan avuksi. Vastaajien ajattelu- ja tulkintaprosessien tutkiminen auttaa meitä muotoilemaan kansalaisille tähdellisiä kysymyksiä. Tilastoissa köyhyyttä mitataan tulotasoon liittyvien määritelmien perusteella. Köyhyyteen liittyy kansalaisten jäsenyyksissä kuitenkin monia muitakin asioita kuin tulotaso. □

Kirjoittaja on tutkijana Tilastokeskuksen SurveyLaboratoriossa.

Lähteet:

- Burr, V. (1995): Introduction to Social Constructionism. Routledge, London.
- Dean, H., Melrose, M. (1999): Poverty, Riches and Social Citizenship. Macmillan, Basingstoke.
- Eskola, J., Suoranta, J. (2000): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 5. painos. Vastapaino, Tampere.
- Juhila, K. (1999): Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Jokinen, A., Juhila, K., Suoninen, E.: Diskurssianalyysi liikkeessä. Vastapaino, Tampere.
- Kallio, M. (2002): EU-SILC -lomakkeen subjektiivista köyhyyttä mittaavien kysymysten testaus. Lomaketestaukset -sarja 5/02. Julkaisematon käsikirjoitus 27.9.2002. Tilastokeskus, SurveyLaboratorio.
- Kallio, M. (2004): Mitä köyhyys on? Köyhyyden kulttuurisista jäsenyyksistä subjektiivisiin merkityksiin. Katsauksia 2004/2, Tilastokeskus.
- Lindqvist, M. (2003): Monenlaisia köyhyyksasteita. Hyvinvointikatsaus 1/2003.